

National Ecological Values And Their Development

D.Nazarova.

Independent researcher at Namangan State University.

Abstract

This article covers the essence of national ecological values, their historical and cultural sources and significance in modern society. In the course of the research, the ways of developing ecological values based on national traditions, folk oral literature, religious and spiritual heritage, and scientific and pedagogical approaches were analyzed. In addition, the effective aspects of integrating national ecological values in the educational process, strengthening ecological education through the family and neighborhood institute, organizing practical ecological activities, and using digital technologies were substantiated.

Keywords: national ecological values, ecological education, ecological awareness, ecological culture, sustainable development, national traditions, nature protection, educational process.

Annotasiya

Mazkur maqolada milliy ekologik qadriyatlarning mohiyati, ularning tarixiy-madaniy manbalari va zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida milliy an'analar, xalq og'zaki ijodi, diniy-ma'naviy meros hamda ilmiy-pedagogik yondashuvlar asosida ekologik qadriyatlarni rivojlantirish yo'llari tahlil qilingan. SHuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy ekologik qadriyatlarni integratsiya qilish, oila va mahalla instituti orqali ekologik tarbiyani kuchaytirish, amaliy ekologik faoliyatni tashkil etish hamda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samarali jihatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: milliy ekologik qadriyatlar, ekologik tarbiya, ekologik ong, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, milliy an'analar, tabiatni muhofaza qilish, ta'lim-tarbiya jarayoni.

Global ekologik inqirozlar, tabiiy resurslarning keskin kamayishi va antropogen ta'sirning kuchayishi sharoitida jamiyatning tabiatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu jarayonda ekologik ta'lim-tarbiyani faqat ilmiy-texnik bilimlar bilan cheklab qolmasdan, balki xalqning asrlar davomida shakllangan milliy ekologik qadriyatlariga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy ekologik qadriyatlar inson va tabiat o'rtaqidagi uyg'un munosabatlarni tartibga soluvchi ma'naviy-axloqiy me'yorlar tizimi sifatida jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Ekologik qadriyat – bu insonning tabiatga, uning resurslariga, hayvonot va o'simlik dunyosiga, ekologik muvozanatga nisbatan mas'uliyatli va hurmatli munosabatini ifodalaydigan axloqiy, estetik, falsafiy va amaliy yondashuvlar tizimidir. Bu qadriyatlar orqali inson o'z harakatlarining atrof-muhitga ta'sirini anglaydi va uni asrashni o'zining ijtimoiy burchi deb biladi.

Ilmiy adabiyotlarda "milliy ekologik qadriyatlar" tushunchasi muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy merosi, urf-odatlar va an'analari asosida shakllangan, tabiatni asrash, undan oqilona foydalanish va uni avlodlarga butun holda yetkazishga qaratilgan qarashlar va xulq-atvor me'yorlari majmui sifatida talqin etiladi. Bu qadriyatlar ekologik ong, ekologik madaniyat va ekologik mas'uliyat bilan uzviy bog'liq bo'lib, insonning tabiatga nisbatan ma'naviy munosabatini ifodalaydi.

Milliy ekologik qadriyatlar - bu O'zbekiston xalqining tabiatga munosabati, urf-odatlar, madaniy merosi va an'analari orqali shakllangan, ekologik ong va madaniyatni oshirishga qaratilgan qadriyatlardir, ularni rivojlantirish esa davlat siyosati, ta'lim, jamiyatni ekologik tarbiyalash va atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlari orqali amalga oshiriladi, bu maqsadda «Ekologik ong va ekologik madaniyatni rivojlantirish» kabi davlat dasturlari mavjud.

Ekologik pedagogika va etnoekologiya sohasidagi tadqiqotlarda milliy qadriyatlar ekologik ta'limning muhim komponenti sifatida qaraladi. Xususan, L.N. Gumilyov, N.N. Moiseev, I.D. Zverev kabi olimlar xalqlarning tabiatga moslashuvi va uni muhofaza qilish tajribasi ularning madaniy kodiga chuqur singib ketganini ta'kidlaydilar. O'zbek xalqining ekologik qadriyatlari

ham qadimiy zardushtiylik ta'limoti, islom dini, xalq og'zaki ijodi va an'anaviy xo'jalik tajribasi negizida shakllangan.

Markaziy Osiyo hududida qadimdan tabiatga ehtirom bilan munosabatda bo'lish an'anasi mavjud bo'lgan. "Avesto" manbasida yer, suv, havo va olov muqaddas unsurlar sifatida talqin qilinib, ularni ifloslantirish katta gunoh deb hisoblangan. Bu qarashlar ekologik qonun-qoidalarining dastlabki shakli sifatida ahamiyatlidir.

Islom ta'limotida ham tabiatni asrash, isrofgarchilikdan tiyilish, hayvonot va o'simlik dunyosiga shafqatli munosabatda bo'lish muhim axloqiy talab sifatida belgilangan. Qur'oni Karim va hadislarida inson "er yuzidagi xalifa" sifatida mas'uliyatli mavqega ega ekani ta'kidlanadi. Bu esa tabiatdan foydalanishda ma'naviy cheklov va me'yorlarni belgilaydi.

Xalq og'zaki ijodi – maqol, matal, afsona va qo'shiqlarda ham ekologik mazmun yaqqol aks etgan. Masalan, "Suv – hayot manbai", "Erni asragan – elni asraydi" kabi maqollar tabiatni muhofaza qilish g'oyasining xalq ongida chuqur o'rnashganini ko'rsatadi.

Ilmiy tahlillar asosida milliy ekologik qadriyatlarni quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

- ❖ Ekologik bilimlar - tabiat qonunlari, mavsumiy o'zgarishlar, resurslardan foydalanish usullari haqidagi an'anaviy va zamonaviy bilimlar;

- ❖ Ekologik munosabat - tabiatga ehtirom, mas'uliyat va mehr bilan yondashish;

- ❖ Ekologik xulq-atvor - chiqindilarni kamaytirish, suv va yerdan tejamkorlik bilan foydalanish, yashil muhitni saqlashga qaratilgan amaliy harakatlar;

- ❖ Ekologik an'analar - hashar orqali ariq-kanallarni tozalash, daraxt ekish marosimlari, muqaddas deb e'tirof etilgan tabiiy ob'ektlarni asrash.

Bu komponentlar o'zaro uyg'un holda shakllanib, shaxsda barqaror ekologik madaniyatni vujudga keltiradi.

Bugungi kunda milliy ekologik qadriyatlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish barqaror rivojlanish ta'lim kontsepsiyasining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim bosqichida ekologik mazmundagi milliy qadriyatlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tabiatga nisbatan ongli munosabatni erta yoshdan shakllantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlarga tayangan ekologik ta'lim interfaol usullar, fanlararo integratsiya va hayotiy misollar bilan boyitilganda o'quvchilarning ekologik bilimi va amaliy faolligi sezilarli darajada oshadi. Bu esa ekologik muammolarni hal etishda fuqarolik mas'uliyatini kuchaytiradi.

Milliy ekologik qadriyatlarni rivojlantirish kompleks, tizimli va uzluksiz jarayon bo'lib, ta'lim, oila, jamiyat va davlat institutlarining hamkorligini talab etadi. Ushbu yo'llar asosida tashkil etilgan ekologik tarbiya insonda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirib, barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Milliy ekologik qadriyatlarni rivojlantirish yo'llari

1. Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish. Milliy ekologik qadriyatlarni rivojlantirishning eng samarali yo'li - ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilishdir. Bunda ekologiya, geografiya, biologiya, ona tili, adabiyot va tarix fanlari mazmunida milliy ekologik g'oyalar, xalq an'analari va urf-odatlarini aks ettiruvchi materiallardan foydalanish muhim hisoblanadi. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tabiatga nisbatan yaxlit va ongli munosabatni shakllantiradi.

2. Milliy an'analar va urf-odatlardan foydalanish. Xalqimizning hashar, daraxt ekish, suv manbalarini tozalash, muqaddas deb e'tirof etilgan tabiiy ob'ektlarni asrash kabi an'analari ekologik qadriyatlarni rivojlantirishda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ushbu an'analarni ta'lim muassasalari va mahalla hayotiga qayta joriy etish orqali yosh avlodda jamoaviy mas'uliyat va tabiatga mehr tuyg'usini mustahkamlash mumkin.

3. Ekologik targ'ibot va ma'rifiy faoliyatni kuchaytirish. Ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, ma'naviyat va ma'rifat markazlari orqali milliy ekologik qadriyatlarni targ'ib qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik mazmundagi ko'rgazmalar, tanlovlar, davra suhbatlari va aktsiyalar orqali aholining barcha qatlamlarida ekologik ongni oshirish mumkin. Bu

jarayonda milliy ramzlar va xalq ijodi namunalaridan foydalanish targ'ibot samaradorligini oshiradi.

4. Oila va mahalla instituti orqali rivojlantirish. Oila va mahalla milliy qadriyatlarni saqlash va avloddan-avlodga yetkazishda asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan bolalarga tabiatga ehtiyotkor munosabat, tejamkorlik va tozalik odatlarini o'rgatish ekologik tarbiyaning dastlabki bosqichini tashkil etadi. Mahalla doirasida o'tkaziladigan obodonlashtirish ishlari esa milliy ekologik qadriyatlarning amalda namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

5. Amaliy ekologik faoliyatni tashkil etish. Milliy ekologik qadriyatlar faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy faoliyat orqali rivojlanadi. Tabiat qo'ynida o'tkaziladigan mashg'ulotlar, ekologiyaliq ekspeditsiyalar, maktab va oliy ta'lim muassasalari hududida "yashil makon" loyihalarini amalga oshirish o'quvchilarda tabiatni asrash ko'nikmalarini shakllantiradi. Amaliy tajriba milliy qadriyatlarni shaxsiy e'tiqod darajasiga ko'tarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

Abdullaev A.J. Ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 180 b.

Zverev I.D. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie shkol'nikov. – Moskva: Pedagogika, 1994. – 256 s.

Gumilyov L.N. Etnogenez i biosfera Zemli. – Sankt-Peterburg: Azbuka, 2002. – 560 s.

Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". – Toshkent, 2022.